

WORKING PAPER č. 12/2008

**Zahraniční obchod vybraných
ekonomik střední a východní
Evropy (1990–2006)**

Monika Jandová

Červenec 2008

Řada studií Working Papers Centra výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky je vydávána s podporou projektu MŠMT výzkumná centra 1M0524.

ZAHRANIČNÍ OBCHOD VYBRANÝCH EKONOMIK STŘEDNÍ A VÝCHODNÍ EVROPY (1990–2006)

Abstract:

The main goal of this working paper is to compare the development of foreign trade in Bulgaria, Estonia, Latvia, Lithuania, Romania and Slovenia in the years 1990–2006 with reference to economic growth. The development is reviewed on the basis of global trade indicators and the data about commodity structure and institutional development related to practical trade policy and economic integration of these countries.

Abstrakt:

Cílem tohoto working paperu je srovnat vývoj zahraničního obchodu Bulharska, Estonska, Lotyšska, Litvy, Rumunska a Slovinska v letech 1990–2006 s ohledem na jeho vliv na ekonomický růst. Vývoj je sledován jak z hlediska základních ukazatelů zahraničního obchodu, tak i detailních údajů o komoditní struktuře zahraničního obchodu a institucionálním vývoji, který se týká prováděné obchodní politiky a ekonomické integrace zemí.

Recenzoval:

Ing. Zdeněk Tomeš, Ph.D.

ÚVOD

Zapojení malých ekonomik do mezinárodní dělby práce a obchodu představuje důležitý faktor pro možnosti jejich ekonomického růstu. Cesty, kterými se tak děje, jsou na jedné straně odstranění omezení vybavenosti výrobními faktory, ale zejména zabezpečení přílivu nových technologií, což je v souvislosti se zahraničním obchodem pro potřeby této studie ztotožněno s importem třídy SITC 7 (stroje a dopravní prostředky).

Další cestou je vliv otevření ekonomik importům na tržní strukturu odvětví a chování domácích producentů, tedy to, co Djankov – Hoekman (1997) nazývají „tržní disciplínou“. Vystavení zahraniční konkurenci představuje impuls pro zefektivnění výrob a v případě, že výrobci nejsou schopni obstát, ukončení jejich činnosti, a tedy efektivnější využití výrobních faktorů související s přesunem uvolněných výrobních faktorů do ziskových odvětví.

Zahraněční obchod dále působí na ekonomický růst prostřednictvím možnosti specializace ekonomiky. Především u malých ekonomik platí podmíněnost struktury ekonomiky její exportní výkonností. Charakter exportu tedy vypovídá o úrovni země a možnostech jejího dalšího růstu, neboť vysoká technologická úroveň exportu je předzvěstí vysoké úrovně ekonomické (Gertler, 2006). V této studii bude technologická úroveň posuzována podle ukazatele podílu high-tech exportů, dle podílu kvalitních exportů náročných na lidský kapitál a dle faktorové náročnosti exportů.

Otázkou je také role státu v oblasti zahraničního obchodu, která představuje institucionální rámec pro realizaci zahraničně-obchodních vztahů a tedy determinuje realizovatelnost přínosů zahraničního obchodu pro ekonomický růst.

Zkoumané země střední a východní Evropy navíc na začátku 90. let opustily centrálně plánovanou formu koordinace hospodářství, takže se u nich projeví také další faktory ovlivňující ekonomický růst související s liberalizací zahraničního obchodu, a to zejména liberalizace cen, která vedla k odstranění zkreslení podnětů pro ekonomické subjekty.

Tato studie má za cíl porovnat vývoj zahraničního obchodu Bulharska, Estonska, Litvy, Lotyšska, Rumunska a Slovinska v letech 1990–2006 a zhodnotit jeho dopad na ekonomický růst jednotlivých zemí. V první kapitole je stručně shrnut výchozí stav na počátku 90. let, kdy ekonomiky začínaly provádět institucionální změny spojené s přechodem z centrálně-plánovaných ekonomik na tržní, další kapitola je již zaměřena na samotný vývoj zahraničního obchodu včetně zhodnocení jeho vlivu na ekonomický růst.

1. VÝCHOZÍ STAV NA ZAČÁTKU 90. LET

1.1. Zahraniční obchod v dobách centrálního plánování

Pro centrálně plánované ekonomiky nebyl zahraniční obchod důležitým faktorem pro ekonomický růst, neboť jeho role byla nedoceněna (Kubišta, 1999). Exporty zemí představovaly pouze nutné zlo pro zajištění potřebných importů, které „pouze“ doplňovaly domácí výrobu, a nepředstavovaly pro ni tedy konkurenci (Kaminski, 1999). O technologické úrovni exportů zemí RVHP vypovídá jejich faktorová náročnost - za RVHP byly exporty zúčastněných zemí náročně zejména na suroviny (Kandogan, 2003). Importy byly v rámci RVHP prováděny na základě mezistátních bilaterálních dohod (Kaminski, 1999).

Teritoriálně byly obchodní vazby zemí vázány na trh RVHP, i když v případě Rumunska tato vazba nebyla tak striktní (Faltus – Průcha, 2004). Pobaltské republiky byly součástí SSSR a jejich vazby na země mimo Sovětský svaz byly tím pádem velmi omezené.¹ Pro země RVHP obecně platí, že mimo RVHP proudily zejména suroviny a nejkvalitnější finální produkce (Faltus – Průcha, 2004).

Ve zcela výjimečném postavení byla bývalá Jugoslávie, která nebyla členem RVHP, ale pouhým pozorovatelem, takže pro země RVHP představovala cestu, jak se dostat k produkci západních států (Coutsoukis, 2004), neboť měla obchodní vazby jak na Sovětský blok (zejména Československo a SSSR), tak na vyspělé tržní ekonomiky, především Itálii, Francii, Rakousko, NSR a USA (Federal Research Division, 2006).

Institucionální uspořádání a geografická orientace zahraničního obchodu v dobách centrálního plánování znemožnily vazbu výrobců z daných zemí na světovou ekonomiku, což se týkalo také cen, podnikatelského chování a nezkušenosti s vyspělými trhy západní Evropy. Kromě toho nebyla možnost, jak intenzivně rozvíjet mezinárodní dělbu práce a specializaci (Faltus – Průcha, 2004) a navíc bylo v rámci RVHP bráněno importu vyspělých technologií z tržních ekonomik (Žídek, 2004).

Organizace zahraničního obchodu byla v centrálně plánovaných ekonomikách realizována na základě státního monopolu zahraničního obchodu a systému importních kvót (Feldman – Sally, 2002) a licencí (Vilpišauskas, 2006). V rámci Sovětského svazu probíhal zahraniční

¹ Feldman – Sally (2002) citují Kukka (1997), dle kterého v případě Estonska činily v druhé polovině 80. let exporty směřující mimo Sovětský svaz 2–3 % HDP, z čehož ¾ byly určeny pro trh RVHP. V případě Litvy směřovalo v 80. letech pouze 11 % importů a 5,5 % exportů ze/do zemí mimo Sovětský svaz (Kazlauskienė – Meyers, 1995).

obchod přes centrální fond, který rozděloval produkci mezi jednotlivé republiky na základě centrálního plánu, přičemž v úvahu byla brána kvantitativní stránka, nikoliv kvalita, cena nebo přepravní náklady (Kazlauskiene – Meyers, 1995).² Stejně direktivně byl stanovován také výrobní profil zemí SSSR (Feldman – Sally, 2002). Ve výjimečném postavení byla bývalá Jugoslávie také z hlediska organizace zahraničního obchodu, neboť tam neexistoval centrální plán ani kontrola zahraničního obchodu (Federal Research Division, 2006).

Z výše uvedeného vyplývá, že zahraniční obchod nebyl - s výjimkou bývalé Jugoslávie - za centrálního plánování faktorem přispívajícím k možnostem intenzivního ekonomického růstu. Uvedené závěry o výjimečném postavení Slovinska podporuje také ukazatel otevřenosti ekonomiky měřený jako podíl exportů a importů na HDP. Nejvyšší úroveň otevřenosti ekonomiky na začátku sledovaného období (v roce 1994) dosahovalo právě Slovinsko (98 %), následované Bulharskem (88 %), Estonskem (téměř 75 %) a Litvou (téměř 63 %). Nejméně otevřenými ekonomikami byly na začátku sledovaného období Rumunsko a Lotyšsko (obě země shodně 44 %), pro něž zahraniční obchod nepředstavoval významný faktor determinující ekonomický růst.³

1.2. Komoditní struktura na začátku 90. let

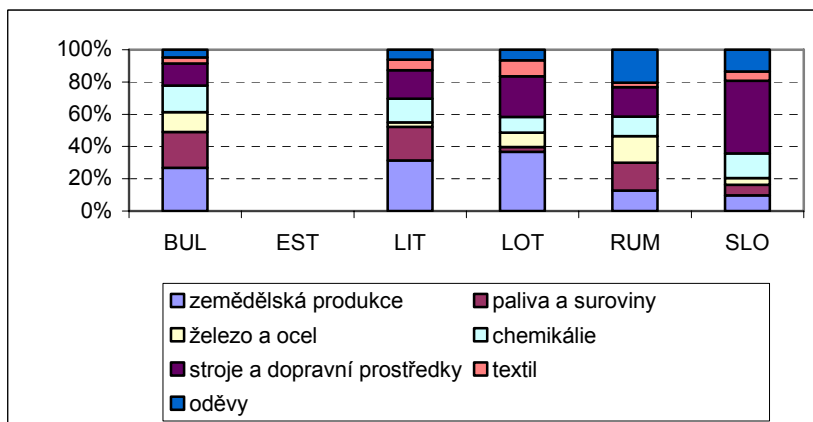
Komoditní struktura zahraničního obchodu se na začátku 90. let odvíjela od strukturálních charakteristik jednotlivých ekonomik a jejich teritoriální orientace.

Jak je patrné v grafu č. 1, zeměmi jako Bulharsko, Litva a Lotyšsko byla exportována především zemědělská produkce (SITC 0), v případě Slovinska byly hlavním exportním artiklem stroje a přístroje (SITC 7), zatímco u Rumunska žádná z uvedených komoditních skupin neměla nad ostatními komoditními skupinami výraznou převahu. Hlavní exportní produkcí Rumunska byla na začátku 90. let jak produkce železa a oceli (SITC 6), tak strojního zařízení, lokomotiv, lodí, těžebních zařízení (SITC 7) a také ropa (SITC 3) (Country Studies, 2008c). Pro Estonsko, které v grafu č. 1 chybí, byly důležitou exportní produkcí komodity lehkého průmyslu jako papír a sklo (SITC 6) a textil a nábytek (SITC 8) (Country Studies, 2008a).

² V roce 1990 byl tento systém na dva roky nahrazen mezistátními dohodami, v kterých bylo specifikováno množství produkce, cena atd. (Kazlauskiene – Meyers, 1995).

³ Blíže viz graf č. 3.

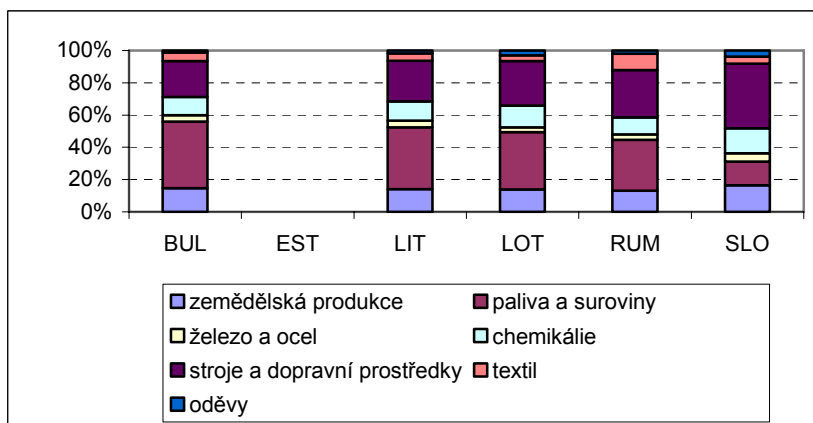
Graf č. 1: Výchozí komoditní struktura exportu⁴

Zdroj: data WTO (2008)

Co se týče komoditní struktury importu, na počátku 90. let byla do Bulharska, Litvy, Lotyšska a Rumunska importována zejména paliva a suroviny (SITC 2 a 3), zatímco pro Slovinsko byly hlavními importními produkty stroje a přístroje (SITC 7), což představovalo příliv nové technologie potřebné pro ekonomický růst (viz graf č. 2).⁵

Graf č. 2: Výchozí komoditní struktura importu⁶

Zdroj: data WTO (2008)

⁴ Za výchozí stav jsou považována nejstarší dostupná data - rok 1994, data pro Estonsko nejsou dostupná.

⁵ Např. relativně vysoký podíl třídy SITC 7 v importech Slovinska na začátku 90. let je dán přílivem strojů a dopravních prostředků z vyspělých ekonomik, ale i bývalého Československa (Federal Research Division, 2006).

⁶ Za výchozí rok je stejně jako u exportů považován rok 1994, data pro Estonsko nejsou dostupná.

2. VÝVOJ ZAHRANIČNÍHO OBCHODU

Přechod bývalých centrálně plánovaných ekonomik na tržní byl doprovázen institucionálními změnami, mezi nimiž hrála významnou roli liberalizace zahraničního obchodu. Tato liberalizace přinesla srovnání cen s cenami světovými a změnu směřování komoditních toků ve prospěch přirozených obchodních partnerů (Kandogan, 2003).

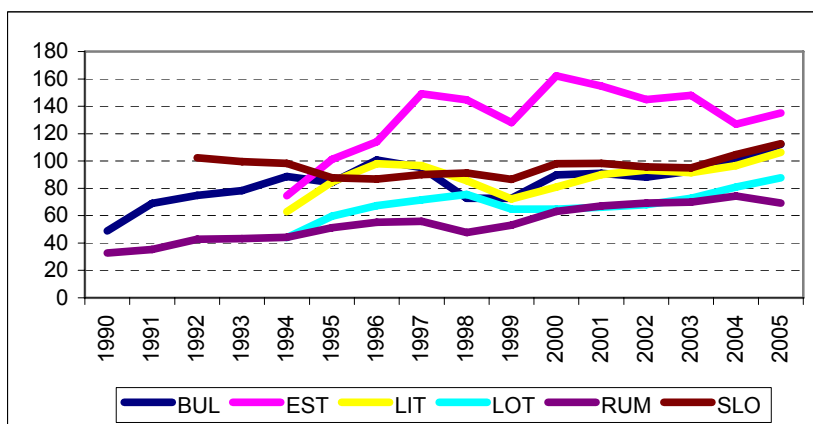
Na začátku 90. let však byly země kromě vnitřních změn nuceny čelit řadě vnějších hrozeb spojených mimo jiné se ztrátou dřívějších trhů, regionálními politickými krizemi (např. v Kosovu), mezinárodní finanční krizí a stagnací světových trhů, ale také vystavení domácích výrobců zahraniční konkurenci.

Pro potřeby této studie je vývoj zahraničního obchodu v letech 1990–2006 zaměřen na základní charakteristiky zahraničního obchodu, tj. vývoj otevřenosti ekonomiky, vývoj exportního výkonu měřeného jako podíl exportu na hlavu a vývoj podílu salda obchodní bilance na HDP, následně je pozornost věnována komoditním aspektům, včetně zhodnocení dopadů zahraničního obchodu na ekonomický růst na základě vývoje využití importů a kvality exportů, a aspektům institucionálním tvořícím rámec působení zahraničního obchodu na ekonomický růst zemí.

2.1. Základní charakteristiky zahraničního obchodu

Otevřenost ekonomik, vypovídající o úrovni zapojení zemí do mezinárodního obchodu, je v naší studii měřena coby podíl obrátu zahraničního obchodu se zbožím na HDP (viz graf č. 3).

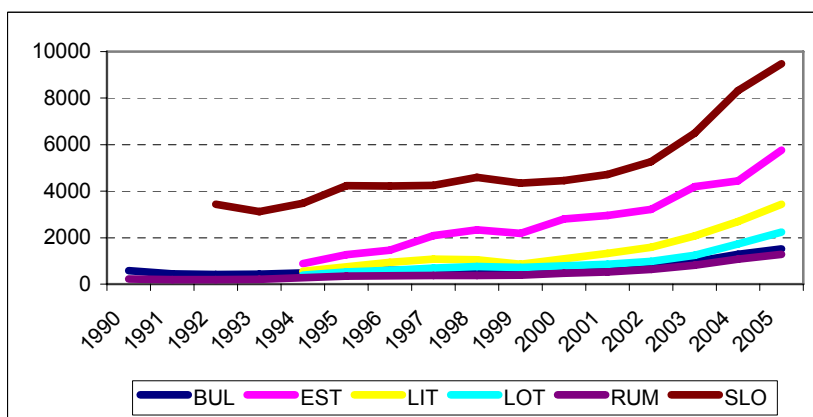
Graf č. 3: Vývoj otevřenosti ekonomiky (% obrátu tu HDP)

Zdroj: vlastní výpočty; data World Resources Institute (2008)

Všechny země kromě Rumunska lze řadit mezi malé ekonomiky, což předurčuje jejich větší závislost na zahraničně-obchodních vazbách. Tyto závěry potvrzuje graf č. 3; u sledovaných ekonomik se pohybovala míra otevřenosti v roce 2005 mezi 70 a 140 %. Největší úroveň otevřenosti má dlouhodobě Estonsko, které patřilo na začátku 90. let k nejotevřenějším ekonomikám světa. Trend vývoje otevřenosti ostatních zemí byl však také rostoucí a tak Bulharsko, Litva a Slovinsko, které začínalo s vysokou úrovní otevřenosti, měly v roce 2005 okolo 120 %, Lotyšsko téměř 88 % a otevřenost Rumunska se blížila 70 %. Rumunsko dlouhodobě dosahuje nejmenší míru otevřenosti, což je dáno velikostí rumunské ekonomiky.

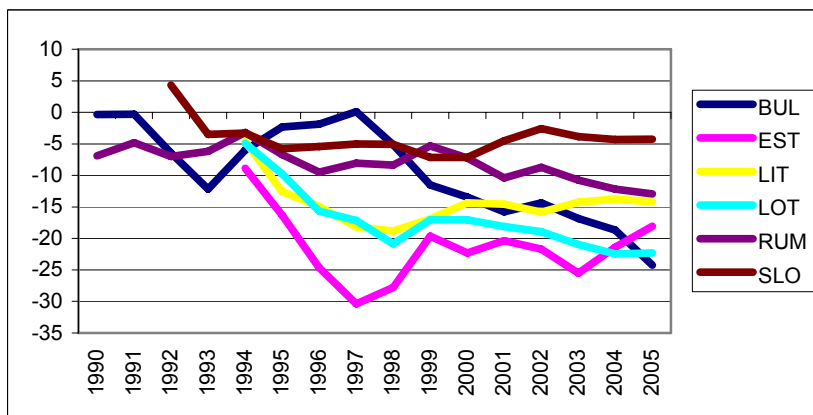
Graf č. 4: Vývoj exportu na hlavu (USD, b.c.)

Zdroj: vlastní výpočty; data World Resources Institute (2007), Heston – Summers – Aten (2006)

Zhodnocení exportní výkonnosti zemí na základě vývoje exportu na hlavu však již podává jiný obrázek, pořadí zemí z hlediska exportní výkonnosti se během sledovaného období neměnilo, a tak si svoje výjimečné postavení vůči ostatním zemím udrželo Slovinsko, jehož exportní výkonnost na počátku 90. let osminásobně převyšovala ostatní. U zemí jako Estonsko, ale i Litva, exportní výkon rostl poměrně výrazně, zatímco nominální růst v Lotyšsku a zejména pak v Bulharsku a Rumunsku nebyl až tak významný. I když se náskok Slovinska z hlediska tohoto ukazatele zmenšil, stále je Slovinsko zemí s největší exportní výkonností (téměř 9330 USD v roce 2005) následované s velkým odstupem Estonskem s více než 5700 USD na hlavu.

Graf č. 5: Vývoj podílu obchodní bilance na HDP (%)

Zdroj: vlastní výpočty; data World Resources Institute (2008)

Jak je patrné v grafu č. 5, dlouhodobě nejmenší problémy s obchodní bilancí mělo Slovinsko, kde deficit obchodní bilance dosáhl maximálně 7 % HDP, a Rumunsko (deficit maximálně 12 % HDP). Nejhůře na tom bylo Estonsko s rekordním podílem záporného salda obchodní bilance na HDP v roce 1998 (30 %). Obecně pro všechny sledované země platil trend postupného zvyšování podílu deficitů obchodní bilance na HDP.

Souhrnně lze záporné saldo obchodní bilance přičítat zejména rostoucím cenám ropy a zemního plynu a importům produkce investičního charakteru, dále pak i posilováním domácích měn.

O vývoji cen v zahraničním obchodě a jeho dopadu na ekonomický růst zemí vypovídá v tabulce č. 1 vývoj směnných relací.

Tabulka č. 1: Vývoj směnných relací (meziročně, v %)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
BUL	n	0,7	-3,7	8,9	1,3	4,8	0,7	-1,9	1,7	1,6	-1,3	3,4	1,6	1,5
EST	3,9	-0,9	2,3	2,1	-0,2	1,9	2,7	-2,6	2,2	-1,4	-1,8	0,1	2,4	2,5
LIT	n	6,8	4,2	-3,1	4,1	5,8	-0,4	-1,2	2,7	7,9	2,7	-4,4	1,5	0,9
LOT	n	-3,0	-6,2	4,8	3,6	-2,8	1,2	-1,4	2,5	2,1	-0,6	-0,3	0,2	1,0
RUM	-0,2	-1,4	0,9	3,9	3,0	3,0	0,4	1,3	2,2	4,1	2,8	6,3	7,2	6,5
SLO	2,4	1,2	0,4	0,7	0,3	-3,2	1,7	1,9	0,8	-1,0	-2,0	0,2	0,3	0,0

Poznámka: rok 2007 a 2008 jsou odhady.

Zdroj: EC (2007)

Průměrné meziroční změny směnných relací jsou pro všechny země kladné, nejvýraznější průměrné meziroční zlepšování směnných relací má Rumunsko (průměrně 3 %), kde se směnné relace meziročně

téměř nepřetržitě zlepšovaly, a Litva (průměrně 2 %). Zahraniční obchod tak v jejich případě působil na domácí ekonomiku obzvláště pozitivně.

Za obecné faktory ovlivňující vývoj směnných relací lze považovat liberalizaci obchodu s EU, ale i mezi zeměmi samotnými, která vedla dle Majcena – Verbiče – Kneževiče (2005) ke snížení importních cen, což bylo faktorem působícím zlepšování směnných relací. Proti tomu však působily rostoucí ceny ropy a zemního plynu, které byly naopak faktorem zhoršujícím směnné relace.

Mezi vývojem obratu zahraničního obchodu a HDP existují vazby, které lze ilustrovat pomocí koeficientu korelace. Ten na základě našich výpočtů dosahuje pro sledované země hodnot 0,89-0,99, což jsou hodnoty potvrzující velmi vysokou pozitivní závislost. Nejnižší je u Bulharska (0,89), pro ostatní země je koeficient korelace vyšší než 0,96, konkrétně Estonsko (0,96), Slovinsko (0,97), Rumunsko (0,98) a Litva a Lotyšsko (0,99).

2.2. Komoditní struktura zahraničního obchodu

Vývoj komoditní struktury zahraničního obchodu sledovaných zemí je zachycen v tabulce č. 2. V případě Bulharska byla ve sledovaném období exportována především produkce komoditní třídy SITC 6, 8 a 7. Vysvětlení významu těchto tříd leží v přílivu FDI. Většina FDI v 90. letech, které plynuly do bulharského průmyslu, šla do cementářství (SITC 2), hutnictví neželezných kovů (SITC 6), chemického průmyslu (SITC 5), elektrotechniky (SITC 7), textilního průmyslu (SITC 8), potravinářství (SITC 0 a 1) (WTO, 2003).

Estonsko exportovalo především produkci SITC 7, 6 (zvláště pak dřevo a výrobky z něj) a 8. Po obnovení samostatnosti došlo v Litvě k poklesu podílu zemědělské produkce (SITC 0) a růstu podílu textilu (SITC 8) a chemické produkce (SITC 5), přesto je zemědělská produkce důležitou komoditní skupinou a sektorem litevské ekonomiky (Miskinis, 2004). Lotyšský export je tažen produkcí SITC 2 (těžba rašeliny), 6 a 8. Vysoký podíl třídy SITC 6 je dán produkcí dřeva a dřevěných výrobků, což souvisí s dostupností dřeva v Lotyšsku a vyvinutou úrovní dřevozpracujícího průmyslu (ITC, 2007).

Rumunské exporty byly ovládnuty produkcí tříd SITC 8 (především textil), 7 a 6. Slovinský export je dlouhodobě převážně tvořen produkcí tříd SITC 7, 6 a 5 (seřazeno dle významu). Podíl textilu (SITC 8) a oděvů a oceli (SITC 6) ve slovinských exportech klesal pomalu, zatímco rostl význam produkce automobilového průmyslu, elektroniky (SITC 7) a léčiv (SITC 5) (WTO, 2002).

Tabulka č. 2: Vývoj komoditní struktury exportu (dle tříd SITC)⁷

	BUL		EST			LIT			LOT			RUM			SLO				
	2000	2003	1997	2000	2003	1997	2000	2003	1997	2000	2003	1997	2000	2003	1997	2000	2003	2006	
6,0	6,7	5,7	15,4	7,2	9,1	4,8	11,7	12,7	4,6	6,7	9,2	4,6	2,4	2,2	2,2	2,9	2,3	2,1	2,6
3,2	2,1	1,5	0,7	0,5	1,1	1,5	1,6	1,1	0,9	1,9	2,5	0,7	0,2	0,2	0,2	0,8	1,3	1,3	0,4
5,9	5,9	7,1	11,7	12,6	10,4	8,2	6,1	26,0	33,6	28,3	18,4	4,7	9,0	6,1	5,7	2,0	1,9	1,7	2,7
11,7	5,8	13,3	6,3	4,5	4,2	15,8	19,4	1,0	2,5	1,4	5,2	6,1	7,2	6,5	10,0	1,2	0,7	1,4	2,7
0,2	0,2	0,2	0,0	0,2	0,3	0,3	0,2	0,1	0,1	0,1	0,2	1,5	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,0
10,1	7,5	6,3	8,6	5,6	6,3	4,7	9,1	6,8	6,4	6,1	7,4	7,8	5,8	4,8	5,7	11,2	11,0	13,6	13,6
25,6	24,5	30,2	18,0	18,0	20,7	15,6	10,8	23,4	26,2	28,6	25,8	25,6	19,3	19,3	20,3	27,1	27,3	25,6	25,9
9,6	13,0	13,5	24,5	36,0	29,6	30,4	22,4	11,3	7,1	9,1	15,0	14,0	18,8	21,5	29,9	33,6	36,0	36,6	38,0
21,4	28,6	19,1	14,7	15,3	18,2	13,8	15,5	17,0	18,4	17,5	12,5	34,5	36,5	38,6	25,8	21,0	19,3	17,5	14,0
6,4	5,7	3,0	0,0	0,0	0,0	5,0	0,7	0,5	0,3	0,3	3,8	0,6	0,6	0,5	0,1	0,0	0,2	0,2	0,2
100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

⁷ Členění tříd SITC je následující: 0: potraviny a živá zvířata, 1: nápoje a tabák, 2: suroviny bez paliv, 3: minerální paliva a maziva, 4: živočišné a rostlinné tuky a oleje, 5: chemikálie, 6: průmyslové zboží, 7: stroje a dopravní prostředky, 8: různé hotové výrobky, 9: nespecifikováno.

1997		6,6	6,2	5,4	7,6	0,4	17,0	29,5	11,1	12,6	3,6	100
		0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	

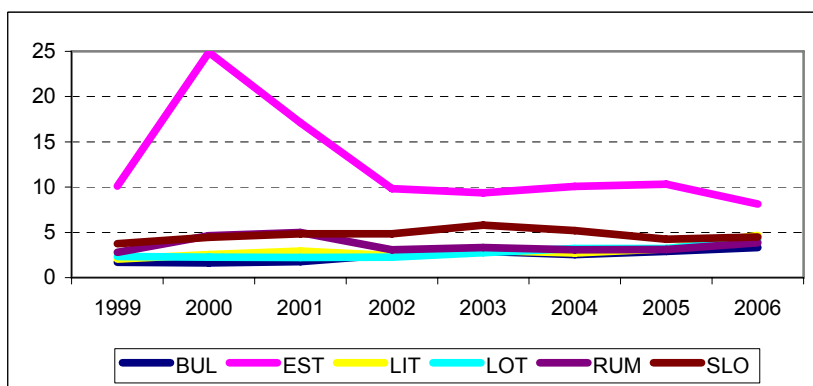
Zdroj: data UN Comtrade (2008)

Všechny sledované země během velmi krátkého období významně zvýšily své exporty do zemí EU, což bylo způsobeno nejen růstem objemu exportované produkce, ale i růstem počtu variant produktů (Kandogan, 2003) a s největší pravděpodobností také díky růstu kvality exportované produkce, což zvýšilo předpoklady pro realizovatelnost produkce na náročných západních trzích.

Souhrnně tedy platí, že během 90. let v exportech všech zemí získávala pozici produkce s vyšší přidanou hodnotou, která byla určena pro náročný trh EU, což pro budoucí ekonomický růst představuje pozitivní faktor.

Následující graf č. 6 vypovídá o technologické úrovni exportu, která je důležitá, neboť jak bylo uvedeno v úvodu, vyšší kvalitativní úroveň exportu je předzvěstí vyššího ekonomického růstu. Pokud se na kvalitu exportů sledovaných zemí podíváme z hlediska podílu high-tech exportů, vidíme, že ostatní země dlouhodobě převyšuje Estonsko (převážně 10 % high-tech exportů).⁸ Ostatní země již tvoří poměrně jednotnou skupinu, kde se podíl technologicky vyspělé produkce pohyboval mezi 2–4,5 % celkových exportů. Podle toho ukazatele je na tom tedy nejlépe Estonsko, kde vyšší kvalita exportované produkce tvoří základ pro vyšší budoucí ekonomický růst země.

Graf č. 6: Podíl high-tech exportů na celkových exportech (%)

Zdroj: data Eurostat (2008)

Hodnocení kvalitativní stránky exportu je možné také z pohledu faktorové náročnosti, tedy převažujících výrobních faktorů používaných

⁸ Eurostat (2007) řadí mezi high-tech produkty produkci letecké techniky, výpočetní techniky, kancelářské techniky, elektroniky, přístrojů, produktů farmaceutického průmyslu, elektrotechniku a zbraně.

při výrobě. Dle členění Kardogana (2003) představuje „nejvyspělejší“ exporty produkce charakteristická vysokou kvalitou, jejíž výroba je náročná na lidský kapitál.

Tabulka č. 3: Objemy exportů vysoké kvality náročných na lidský kapitál (v mil. USD)

	BUL	EST	LIT	LOT	RUM	SLO
1992	233,2 (19,2 %)	24,5 (17,8 %)	24,0 (12,6 %)	22,8 (19,2 %)	275,8 (11,4 %)	742,5 (30,8 %)
1999	406,1 (17,3 %)	603,2 (40 %)	195,8 (14,1 %)	72,8 (9,1 %)	841,4 (12,5 %)	2301,1 (39,1 %)
% změna	174,1	2462,0	815,8	319,3	305,1	309,9

Poznámka: údaje v závorce představují podíl v rámci celkových exportů

Zdroj: Kardogan (2003); procentuelní podíly vlastní výpočty

Jak je patrné v tabulce č. 3, k velmi výraznému růstu podílu kvalitních exportů došlo pouze v případě Estonska a Slovinska, kde tato produkce tvořila v roce 1999 asi 40 % celkových exportů. Ostatní sledované země byly bohaté na pracovní sílu, takže tam došlo k nárůstu podílu pracovně náročných exportů, zejména produkce oděvu a textilu (SITC 8) (Kandogan, 2003).

Dalším, poněkud obecnějším hlediskem pro hodnocení kvality exportů je jejich rozčlenění dle faktorové náročnosti výroby (viz tabulka č. 4).⁹ Z tohoto pohledu sledované země z hlediska předpokladů pro ekonomický růst nevycházejí nejlépe – exportována je především produkce s „nižší“ faktorovou náročností, tedy pracovně a surovinově náročná produkce, která nepředstavuje – jak bylo uvedeno v úvodu – zdroj pro budoucí ekonomický růst. Určitou výjimkou je pouze Slovinsko, kde sice také dominuje produkce náročná na výrobní faktor práce, ale surovinově náročná produkce je již minoritní záležitostí, a tak tam souhrnně tyto dvě skupiny nedosahují ani 40 % celkových exportů země.

⁹ Členění podle faktorové náročnosti je dle převzato z Utkulu – Seymen (2004). Za surovinově náročné jsou považovány produkty SITC 0, 2 (bez 26), 3 (bez 35), 4 a 56. Za pracovně náročné - SITC 26, 6 (bez 62, 67 a 68) a 8 (bez 87, 88), za náročné na výzkum - neimitovatelné - SITC 57, 7 (bez 75, 76 a 78), 87 a 88, za náročné na výzkum - imitovatelné - SITC 51, 52, 54, 58, 59, 75, 76 a za kapitálově náročné - SITC 1, 35, 53, 55, 62, 67, 68, 78.

Tabulka č. 4: Rozdělení exportů podle faktorové náročnosti (%)

	BUL					EST				
	2001	2002	2003	2004	2005	2001	2002	2003	2004	2005
surovinově náročné	24,9	20,4	21,0	22,6	19,5	25,0	25,5	24,2	18,7	20,2
pracovně náročné	33,6	35,6	37,5	34,7	25,7	32,1	36,4	34,5	35,3	29,0
náročné na výzkum (neimitovatelné)	11,7	15,2	13,6	12,5	14,6	9,9	11,1	11,1	12,3	13,4
náročné na výzkum (imitovatelné)	5,5	5,6	5,5	5,0	6,6	25,8	16,6	16,7	21,4	23,9
kapitálově náročné	24,4	23,2	22,4	25,3	33,7	7,2	10,4	13,5	12,3	13,4
	LIT					LOT				
	2001	2002	2003	2004	2005	2001	2002	2003	2004	2005
surovinově náročné	47,3	38,7	40,7	46,2	35,7	34,5	35,7	39,1	34,7	37,2
pracovně náročné	28,8	26,0	25,6	25,7	29,8	38,8	37,6	33,4	32,9	29,9
náročné na výzkum (neimitovatelné)	12,7	17,9	20,6	12,4	18,3	7,9	6,5	7,4	8,2	8,4
náročné na výzkum (imitovatelné)	4,5	4,4	3,9	5,8	6,3	3,7	5,0	6,4	6,0	6,0
kapitálově náročné	6,7	13,0	9,1	9,9	10,0	15,2	15,3	13,6	18,1	18,5
	RUM					SLO				
	2001	2002	2003	2004	2005	2001	2002	2003	2004	2005
surovinově náročné	16,2	11,4	17,1	16,7	12,4	4,3	4,0	4,4	3,8	6,1
pracovně náročné	48,6	52,3	48,5	42,5	32,8	35,6	33,6	34,7	30,5	31,1
náročné na výzkum (neimitovatelné)	15,3	18,4	16,8	17,9	24,8	23,7	21,6	29,5	27,3	25,5
náročné na výzkum (imitovatelné)	6,3	5,5	2,3	4,9	3,6	10,0	11,3	4,4	11,5	11,4
kapitálově náročné	13,6	12,4	15,3	18,0	26,3	26,3	29,6	26,9	26,9	25,9

Zdroj: vlastní výpočty, data INTRACEN (2008)

Vývoj komoditní struktury importu je zachycen v tabulce č. 5. Mezi zeměmi v tomto ohledu nebyly velké rozdíly. Většinou platí, že země dovážely především produkci tříd SITC 7, 6 a 3; žádná komoditní třída však výrazně nedominovala.

Tabulka č. 5: Vývoj komoditní struktury importu (dle tříd SITC)

	BUL			EST			LIT			LOT			RUM			SLO								
	1997	2000	2003	1997	2000	2003	1997	2000	2003	1997	2000	2003	1997	2000	2003	1997	2000	2003						
0	7,4	4,1	4,4	3,9	13,4	8,1	9,2	5,1	8,2	7,7	6,5	7,0	10,1	9,4	8,8	7,4	4,7	5,4	5,7	4,5	6,4	5,1	5,1	5,2
1	0,8	0,7	0,4	0,4	2,1	1,5	1,7	1,3	1,9	1,3	0,8	1,2	2,3	2,1	2,1	2,5	0,9	1,1	0,9	0,9	0,6	0,6	0,5	0,6
2	7,1	5,5	5,5	7,5	3,8	4,9	3,8	3,1	4,3	4,8	3,8	3,1	3,3	3,5	4,0	3,3	4,7	4,3	3,0	2,5	5,2	5,4	4,9	5,6
3	30,4	25,8	3,9	5,3	8,1	7,2	5,9	16,0	17,0	21,7	16,8	22,4	13,5	12,3	9,4	12,7	18,9	12,1	10,9	13,5	8,4	9,1	7,7	11,2
4	0,3	0,3	0,4	0,3	0,4	0,2	0,2	0,2	0,4	0,5	0,6	0,5	0,8	0,6	0,6	0,4	0,3	0,3	0,3	0,2	0,4	0,3	0,3	0,3
5	10,6	9,4	10,0	8,8	9,7	9,2	9,6	8,3	12,2	12,3	11,6	11,5	12,5	12,5	12,4	10,2	9,7	10,0	10,3	10,6	12,1	12,4	13,3	12,2
6	18,4	18,7	21,0	20,1	18,5	18,2	19,3	15,8	17,3	17,1	16,7	15,2	18,8	18,8	19,7	17,5	23,1	26,7	28,0	23,3	20,5	21,9	22,9	23,0
7	16,3	24,9	28,7	28,7	34,1	41,3	41,2	35,7	29,9	24,3	34,2	31,2	27,5	28,2	31,0	31,9	26,5	29,2	29,6	35,4	33,1	34,2	34,4	32,2
8	6,4	7,5	10,0	7,1	9,8	9,5	8,9	8,1	7,6	7,6	7,4	7,2	11,3	12,5	12,0	10,9	9,3	10,5	11,2	9,0	13,0	11,0	10,7	9,4
9	2,3	3,0	15,6	18,0	0,0	0,0	0,3	6,4	1,3	2,7	1,6	0,7	0,0	0,0	0,0	3,3	2,0	0,4	0,2	0,0	0,4	0,2	0,1	0,3
	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Zdroj: data UN Comtrade (2008)

Pro hodnocení vlivu komoditní struktury na ekonomický růst zemí je důležité, jakým způsobem je importovaná produkce využita. Přes jistou míru zjednodušení, vyplývajícího z využití agregovaných komoditních tříd, je zřejmé, že pro všechny sledované země i celé období platí, že importovaná produkce byla využívána převážně k výrobní spotřebě (v roce 2006 45–53 % importů). Příliv nových technologií, spojený s importem třídy SITC 7, tedy produkce určené pro investiční činnost důležité pro ekonomický růst, zaostával.

Tabulka č. 6: Využití importů (%)¹⁰

		1992	1996	2000	2003	2006
osobní spotřeba (SITC 0,1,8)	BUL	12,9	13,6	12,7	17,6	13,8
	EST	n	26,4	19,0	19,8	15,4
	LIT	13,5	19,5	17,0	15,0	15,5
	LOT	n	22,5	24,0	22,9	21,4
	RUM	20,2	15,7	17,1	17,9	14,4
	SLO	20,0	20,9	16,6	16,4	15,3
výrobní spotřeba (SITC 2,3,4,5,6)	BUL	64,5	69,8	61,6	48,4	51,2
	EST	n	44,0	39,7	39,0	46,4
	LIT	73,4	54,0	58,0	50,2	53,1
	LOT	n	54,9	47,8	46,1	45,6
	RUM	60,4	58,4	53,6	52,5	50,2
	SLO	52,3	45,3	49,1	49,2	52,4
investiční činnost (SITC 7)	BUL	22,6	16,6	25,7	34,0	35,0
	EST	n	29,6	41,3	41,3	38,2
	LIT	13,1	26,5	25,0	34,8	31,4
	LOT	n	22,6	28,2	31,0	32,9
	RUM	19,4	25,9	29,3	29,6	35,4
	SLO	27,7	33,8	34,2	34,5	32,3

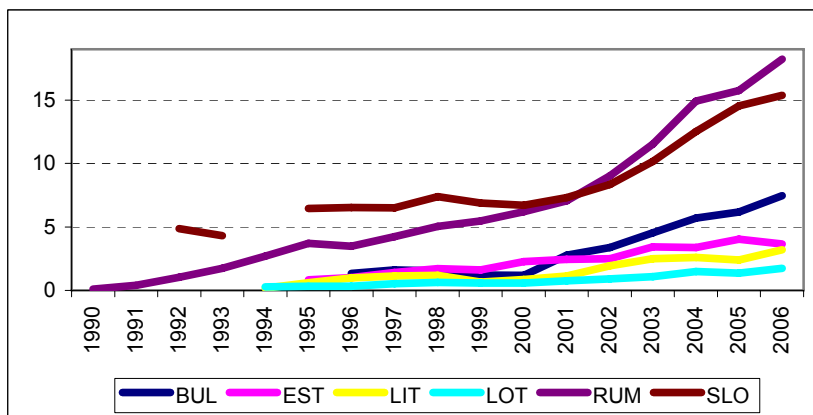
Zdroj: vlastní výpočty; data INTRACEN (2007)

Vliv zahraničního obchodu na výkon ekonomiky je možné hodnotit také na základě vývoje transformačního efektu (graf č. 7).¹¹ Tento ukazatel vypovídá o tom, jak ekonomiky využívají importované zdroje k výrobě produkce s vyšší přidanou hodnotou, jejíž následný export by přispíval k ekonomickému růstu země .

¹⁰ Rozdělení importů dle Mesároše (2000).

¹¹ Výpočet je proveden dle Jirgese a Plchové (1996) tak, že jsou vzaty v úvahu importy surovin (třídy SITC 2 a 3) a exporty hotových výrobků (třídy SITC 5, 6, 7 a 8).

Graf č. 7: Vývoj transformačního výkonu (v mld. USD)

Zdroj: vlastní výpočty; data INTRACEN (2007)

Je patrné, že ve všech sledovaných zemích transformační výkon nepřetržitě rostl, což byl způsobeno podstatně rychlejším růstem objemu exportu hotových výrobků, než jaký byl růst objemu importovaných surovin. Největší růst transformačního výkonu zaznamenalo Rumunsko, které ostatním zemím vévodí (s 18 mld. USD v roce 2006), následované Slovinskem (15 mld. USD) a Bulharskem (7,5 mld. USD). Tyto tři země nad ostatními vynikají z hlediska schopnosti zužitkovat importované vstupy v produkci s vyšší přidanou hodnotou, což je pro jejich budoucí ekonomický růst pozitivní.

2.3. Obchodní politika a ekonomická integrace

Z hlediska institucionální stránky zahraničního obchodu byl na začátku 90. let výchozí stav všech zemí kromě Slovinska podobný. Všechny země zrušily státní monopol zahraničního obchodu, ale další vývoj obchodní politiky se lišil. Na jedné straně stálo Estonsko, které se vydalo cestou úplné liberalizace zahraničního obchodu, jiné země se spíše zaměřily na odstraňování překážek volnému obchodu jen s některými, a tedy cestou regionální integrace, a ochranu domácích výrobců a prosazovaly postupnou liberalizaci, jako např. Slovinsko (Kaminski, 1999).¹²

Estonsko tedy bylo výjimkou, která po obnovení samostatnosti v roce 1991 na rozdíl od svých pobaltských sousedů, ale i dalších zemí střední a východní Evropy podstoupila rychlý přechod od vysoké úrovně protekcionismu, která zde existovala v dobách Sovětského svazu, k realizaci téměř svobodného obchodu, srovnatelného s Hongkongem (Feldman – Sally, 2002). Brzké vystavení ekonomiky

¹² Slovinsko v 90. letech uplatňovalo několik necelních bariér, zejména licencování importů, a také kvóty u textilu a oděvů (WTO, 2002). Do roku 1996 odstranilo Slovinsko většinu kvót (Kaminski, 1999).

zahraniční konkurenci napomohlo Estonsku se relativně rychle přeměnit v tržní ekonomiku (InvestInEstonia, 2007). Z hlediska krátkého období však odstranění exportních a importních omezení představovalo nevýhodu pro estonské producenty, nucené konkurovat subvencované produkci (Oopkaup, 2003).

V Litvě neproíhala liberalizace zahraničního obchodu hladce a bezproblémově, což bylo dle Vilpišauskase (2006) dáno nízkou transparentností nástrojů obchodní politiky, malou angažovaností odpůrců protekcionismu při tvorbě obchodní politiky a vlivem zájmových skupin, zastupujících zájmy domácích producentů.

Obchodní politika zemí byla v 90. letech ovlivňována snahou zemí vstoupit do EU, dále pak členstvím ve WTO a regionálních integračních seskupeních. Během 90. let mezi sebou země vzájemně uzavřely různé dohody o volném obchodě: BAFTA (Baltská zóna volného obchodu), asociační dohody s EU, dohody s ESVO, v roce 2000 uzavřelo EU bilaterální dohody o další liberalizaci obchodu se zemědělskou produkcí se všemi 10 zeměmi střední a východní Evropy (EC, 2002), s CEFTA atd., a řadu dalších bilaterálních obchodních smluv.

Dohody s EU z počátku 90. let měly pro všechny země za následek ustanovení asymetrické liberalizace obchodu s EU, která preferovala tehdejší kandidátské země. Litva podepsala dohodu o volném obchodu s EU v roce 1994, čímž byla ustanovena asymetrická liberalizace obchodu se zemědělskou produkcí, s tím, že Litvě bylo umožněno pomalé snižování úrovně ochrany zemědělství během šestiletého období (Vilpišauskas, 2006). Jak již bylo uvedeno výše, Litva má relativně vysoký podíl zemědělské produkce v exportech (SITC 0), takže se jí tato vyjednávání dotýkala. Asymetrická liberalizace však sama o sobě nebyla přímo následována nárůstem exportu litevské zemědělské produkce na tento trh; přetrvávaly překážky spojené s nutnou certifikací, nevýhoda spojená s nižší kvalitou produkce a další marketingové a infrastrukturní problémy (Kazlauskienė – Meyers, 1995), dále pak nízká produktivita, relativně vysoké ceny zemědělské produkce, odstranění exportních subvencí a vysoká úroveň hygienických a zdravotních požadavků na exportních trzích (Miskinis, 2004). Obdobné problémy se týkaly také textilu (SITC 8) a ocelářské produkce (SITC 6) a lze předpokládat, že velmi podobný průběh a dopad byl také u ostatních zemí.¹³

Výsledky hodnocení úrovně obchodní politiky, prováděné společností The Heritage Foundation, jsou uvedeny v následující tabulce, která potvrzuje výše uvedená hodnocení obchodní politiky.

¹³ Kvóty na dovoz textilu do EU z Litvy byly odstraněny až v roce 1998 (Vilpišauskas, 2006).

Tabulka č. 7: Vývoj svobody obchodu (%)¹⁴

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
BUL	55,0	55,0	55,0	55,0	55,0	55,0	57,2	60,2	62,4	63,2	82,0	65,8	70,8	86,0
EST	85,0	85,0	85,0	85,0	85,0	85,0	85,0	85,0	84,2	84,2	84,8	82,4	86,8	86,0
LIT	n	65,0	79,0	81,0	81,0	81,0	82,8	82,8	80,4	80,2	84,0	82,4	86,6	86,0
LOT	n	55,0	65,0	81,0	81,0	81,0	80,0	80,0	78,6	79,8	80,0	82,4	86,6	86,0
RUM	79,0	61,6	73,0	74,0	74,0	74,0	73,4	74,4	60,2	57,6	70,4	68,4	84,0	86,0
SLO	n	59,0	59,0	59,0	59,0	73,6	67,4	64,2	62,2	65,2	81,8	82,4	86,6	86,0

Zdroj: The Heritage Foundation (2008)

Jak již bylo uvedeno, nejliberálnější bylo zpočátku Estonsko, v druhé polovině 90. let se však již rozdíl v prosazované obchodní politice začaly smazávat, takže v roce 2008 vykazují všechny země vysoký stupeň svobody obchodu, což znamená, že stát coby tvůrce rámce pro uskutečňování zahraničně-obchodních vazeb nepůsobí negativně, a přínosy zahraničního obchodu pro ekonomický růst tak mohou být realizovány.

V tabulce č. 8 je zachycen vývoj průměrných celních sazeb. Pro všechny země platilo, že průměr byl zvyšován cly u zemědělské produkce.

Tabulka č. 8: Vývoj průměrných celních sazeb (%)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
BUL	n	21,6	16,6	17,6	14,8	13,5	12,7	12,4	11,5
EST	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	3,1	3,1	1,6	n
LIT	3,9	4,5	4,6	3,9	3,8	3,4	4,5	4,9	5,3
LOT	n	4,3	5,6	5,8	5,2	5,1	4,6	4,3	4,1
RUM	6,0	n	28,9	19,8	15,2	13,1	18,1	19,8	19,8
SLO	n	10,6	N	n	10,6	11,8	10,6	9,6	n

Zdroj: WB (2002)

Nejnižší celní sazby měly pobaltské země, zvláště pak Estonsko, což se týkalo i zemědělské produkce (Feldman – Sally, 2002). Litva i Lotyšsko na rozdíl od Estonska přeměnily na začátku 90. let dřívější kvóty do podoby cel, zejména u zemědělské produkce (Feldman – Sally, 2002). Dokonce i relativně liberální Lotyšsko uplatňovalo na zemědělské importy v průměru clo ve výši 35 % (Feldman – Sally, 2002 cit. IMF, 1999).

S průměrem okolo 10 % následovalo Slovinsko a nejvyšší celní sazby mělo Bulharsko a Rumunsko. Bulharsko v roce 2002 odstranilo cla na

¹⁴ Index obchodní svobody zohledňuje jak vážené průměry celních sazeb, tak i necelní bariéry. Ty jsou do skóre započteny jako trestné body ve výši až 20 p.b. nebo 1/5 maximálního skóre (Brach – Kane, 2007).

průmyslovou produkci včetně produkce textilu a oděvů, celní ochrana zůstala zachována u zemědělské produkce, zejména drůbeže, což mělo za následek přetrvávání neefektivních domácích drůbežářských výrobců (USTR, 2002).

Omezování možnosti realizovat produkci na zahraničních trzích se týká také antidumpingu (tabulka č. 9).

Tabulka č. 9: Počty antidumpingových opatření proti daným zemím (1995–2007)

	IV	V	VI	VII	IX	XI	XV	XVI	Celkem
BUL	0	0	3	1	1	1	5	0	11
EST	0	0	1	0	1	0	0	0	2
LIT	0	0	2	0	1	0	0	0	3
LOT	1	0	1	0	1	0	4	0	7
RUM	0	1	3	3	0	0	16	2	25
SLO	0	0	0	0	0	0	1	0	1

Poznámka: IV – Produkce potravinářského průmyslu; V – Nerostné suroviny; VI - Produkce chemického průmyslu; VII - Plasty a gumárenská produkce; IX - Produkty ze dřeva, korku a proutí; XI - Textil a oděvy; XV - Surové kovy a výrobky z nich; XVI - Stroje, přístroje a jejich části.

Zdroj: WTO (2008)

Na základě iniciativy důležitého obchodního partnera EU byla vůči sledovaným zemím uvalena antidumpingová opatření v celkovém počtu 15 případů (ze 49 uvalených opatření). Většina opatření byla tedy iniciována neevropskými zeměmi. Z hlediska odvětví dopadla opatření nejcitelněji na významná exportní odvětví Rumunska (železářský průmysl, SITC 6). V ostatních případech se jednalo o několik málo antidumpingových opatření během období 12 let, takže velký vliv na ekonomický růst daná opatření neměla. Navíc jak uvádí Breton a Gros (1997), žádné z antidumpingových opatření nebylo cíleno proti technologicky vyspělé produkci. Země samy antidumpingové zákonodárství příliš nevyužívaly – jen Litva (7 případů) a Lotyšsko (1 případ).

ZÁVĚR

Všechny země kromě Rumunska lze řadit mezi malé ekonomiky, což předurčuje jejich větší závislost na zahraničně-obchodních vazbách, a tedy významný vliv zahraničního obchodu na ekonomický růst.

Výchozí stav na začátku 90. let odrážel dřívější podobu a orientaci zahraničního obchodu, kdy teritoriálně byly obchodní vazby zemí vázány většinou na trh RVHP a organizace zahraničního obchodu byla realizována na základě státního monopolu zahraničního obchodu. Specifickou pozici měla pouze bývalá Jugoslávie, která měl vazby jak na RVHP (zejména Československo a SSSR), tak i vyspělé tržní ekonomiky. Stejně tak ani organizace zahraničního obchodu neměla tak direktivní podobu, jak tomu bylo v rámci RVHP. Z komoditního hlediska byla na začátku sledovaného období dominantní exportní komoditou země zemědělská produkce (SITC 0), tedy produkce nepřispívající k výraznému ekonomickému růstu, s výjimkou Slovinska, kde převažovaly stroje a přístroje (SITC 7) a Rumunska, kde žádná z komoditních skupin nedominovala. Importy sledovaných zemí byly na začátku 90. let taženy zejména palivy a surovinami (SITC 2 a 3), opět s výjimkou Slovinska, kde vévodila produkce strojů a dopravních prostředků znamenající s určitou mírou zjednodušení přílivu technologií potřebných pro intenzivní ekonomický růst.

Pro vývoj všech sledovaných zemí byl ve sledovaném období společný růst otevřenosti ekonomik. Největší úroveň otevřenosti má dlouhodobě Estonsko, které na začátku 90. let patřilo k nejotevřenějším ekonomikám světa, a zahraniční obchod tam hraje velmi významnou roli.

Hodnocení exportní výkonnosti zemí na základě vývoje exportu na hlavu vyznívá nejlépe pro Slovinsko, jehož exportní výkonnost na počátku 90. let osminásobně převyšovala ostatní a i přes rychlý vzestup exportní výkonnosti zejména Estonska si Slovinsko udrželo vůdčí postavení s exportním výkonem téměř 9330 USD na hlavu.

Nejmenší problémy s obchodní bilancí mělo dlouhodobě Slovinsko, deficit obchodní bilance tam maximálně dosáhl 7 % HDP, a Rumunsko (deficit maximálně 12 % HDP). Naopak nejhůře na tom bylo Estonsko s rekordním podílem záporného salda obchodní bilance na HDP v roce 1998 (30 %). Pro všechny země platí trend postupného zvětšování podílu schodku obchodní bilance na HDP.

Co se týče vývoje cen v zahraničním obchodě, průměrné meziroční změny směnných relací jsou pro všechny země kladné. Zahraniční obchod tak přispívá pozitivně k ekonomickému růstu sledovaných zemí.

Vztah mezi vývojem obrátu zahraničního obchodu a HDP jsme pro potřeby naší studie vyjádřili také koeficientem korelace, který potvrzuje

velmi vysokou pozitivní závislost (0,89-0,99) – zahraniční obchod je tedy pro ekonomický růst sledovaných zemí velmi významný.

Z hlediska komoditního během 90. let v exportech všech zemí získávala pozici produkce s vyšší přidanou hodnotou, která byla určena pro náročný trh EU, což představuje pozitivní faktor pro budoucí ekonomický růst. Z hlediska podílu high-tech exportů ostatní země převyšuje dlouhodobě Estonsko (high-tech produkce činí 10 % celkových exportů země). Z pohledu podílu kvalitních exportů náročných na lidský kapitál došlo k velmi výraznému růstu podílu těchto kvalitních exportů pouze v případě Estonska a Slovinska (1999 asi 40 % celkových exportů). Další ukazatel kvality exportů – faktorová náročnost exportů – však pro sledované země a jejich ekonomický růst nevypadá příliš pozitivně – země v letech 2001–2005 exportovaly především pracovní a surovinově náročnou produkci.

Pro všechny sledované země i celé období platí, že importovaná produkce byla využívána převážně k výrobní spotřebě (v roce 2006 45–53 % importů), což znamená zaostávání přílivu nových technologií potřebných pro intenzivní ekonomický růst.

Transformační výkon všech zemí nepřetržitě rostl, což byl způsobeno podstatně rychlejším růstem objemu exportu hotových výrobků, než jaký byl růst objemu importovaných surovin. Největší růst transformačního výkonu zaznamenalo Rumunsko, které ostatním zemím vévodí (s 18 mld. USD v roce 2006), následované Slovinskem (15 mld. USD) a Bulharskem (7,5 mld. USD). Tyto tři země tak nad ostatními sledovanými zeměmi z hlediska schopnosti zužitkovat importované vstupy vynikají a mají tedy velmi dobré předpoklady pro budoucí ekonomický růst.

Z hlediska institucionální stránky zahraničního obchodu byl na začátku 90. let vývoj všech zemí kromě Slovinska podobný, všechny země zrušily státní monopol zahraničního obchodu, další vývoj obchodní politiky se mezi nimi sice lišil, na konci sledovaného období však všechny sledované země vykazují velmi liberální obchodní politiku, která znamená, že zahraniční obchod působí jako velmi důležitý determinant ekonomického růstu, aniž by se státy výrazně snažily tyto vlivy omezit nebo usměrnit.

Celkově lze konstatovat, že ochrana domácích producentů pomocí uvalení cla byla nízká. Nejnižší celní sazby měly pobaltské země, zvláště pak Estonsko. Pokud jde o antidumping, také nebyl významným faktorem ovlivňujícím možnosti ekonomického růstu zemí, a to hlavně z důvodu nízkého počtu případů a zacílení na méně technologicky vyspělou produkci, která není pro ekonomický růst stěžejní. Nejcitelněji zasáhla antidumpingová opatření významné exportní odvětví Rumunska - železářský průmysl (SITC 6).

3. POUŽITÁ LITERATURA

BRACH, W. – KANE, T. (2007): Methodology: Measuring the 10 Economic Freedoms (online). Dostupné na: http://www.heritage.org/research/features/index/chapters/hm/index2007_chap3.cfm.

Country Studies (2008a): Estonia Economic Sectors (online). Dostupné na: <http://www.country-studies.com/estonia/economic-sectors.html>.

Country Studies (2008b): Estonia Economic Developments (online). Dostupné na: <http://www.country-studies.com/estonia/economic-developments.html>.

Country Studies (2008c): Romania Foreign Trade (online). Dostupné na: <http://www.country-studies.com/romania/foreign-trade.html>.

Country Studies (2008d): Latvia Economic Sectors (online). Dostupné na: <http://www.country-studies.com/latvia/economic-sectors.html>.

COUTSOUKIS, P. (2004): Yugoslavia (the Former) – The Soviet Bloc (online). Dostupné na: http://www.photius.com/countries/bosnia_and_herzegovina/economy/yugoslavia_former_economy_the_soviet_bloc.html.

DIMITROV, M. (2003): Trade Liberalization: The Case of Bulgaria (online). Dostupné na: http://www.acit-al.org/publications/Research_papers/dec_2003_Mn_Dimitrov.pdf.

DJANKOV, S. – HOEKMAN, B. (1997): Trade Reorientation and Productivity Growth in Bulgarian Enterprises (online). WP WB č. 1707. Dostupné na: http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/1997/01/01/000009265_3970625093924/Rendered/PDF/multi0page.pdf.

Estonian Ministry of Foreign Affairs (2001): Estonian Economy (online). Dostupné na: http://web-static.vm.ee/static/failid/058/Economy_March2001.pdf

Estonian Ministry of Foreign Affairs (2007): Estonian Economy (online). Dostupné na: http://web-static.vm.ee/static/failid/151/economy_Jan-Feb2007.pdf.

European Commission (2002): Lithuania – Agriculture and Enlargement (online). Dostupné na: <http://ec.europa.eu/agriculture/external/enlarge/countries/files/lithuani.pdf>.

European Commission (2002): Romania – Agriculture and Enlargement (online). <http://ec.europa.eu/agriculture/external/enlarge/countries/files/romania.pdf>.

European Commission (2007): Statistical Annex of European Economy – Autumn 2007. Dostupné na: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication10187_en.pdf.

EUROSTAT (2008): High-tech Exports. Dostupné na: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/extraction/retrieve/en/theme9/htec/htec_si_exp?OutputDir=EJOutputDir_1025&clientsessionid=DEB621A4AA0E614AD6D7468E23B6EDA3.extraction-worker-2&OutputFile=htec_si_exp.htm&OutputMode=U&NumberOfCells=102&Language=en&OutputMime=text%2Fhtml& (cit. dne 15.2.2008).

Federal Research Division (2006): Jugoslavia – Foreign Trade (online). Dostupné na: [http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field\(DOCID+yu0111\)](http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field(DOCID+yu0111)).

FALTUS, J. – PRŮCHA, V. (2004): Všeobecné hospodářské dějiny 19. a 20. století. VŠE, 2004.

FELDMAN, M. – SALLY, R. (2002): From the Soviet Union to the European Union: Estonian Trade Policy, 1991-2000 (online). Dostupné na <http://www.blackwell-synergy.com/doi/pdf/10.1111/1467-9701.00421>

First Financial Brokerage House (2000): Bulgaria (online). Dostupné na: <http://www.rowbotham.com/knowledgenet/countryprofiles/bulgaria.pdf>.

GERTLER, P. (2006): Export Structure Quality and Economic Growth (online). Dostupné na: http://www.nbs.sk/BIATEC/BIA10_06/13_17.PDF.

HESTON, A. – SUMMERS, R. – ATEN, B. (2008): PWT 6.2 (online databáze). Dostupné na: http://pwt.econ.upenn.edu/php_site/pwt62/pwt62_form.php.

InvestInEstonia (2007): Foreign Trade (online). Dostupné na: <http://www.investinestonia.com/pdf/ForeignTrade2007.pdf>

International Trade Centre (2007): Latvia – Bringing Down Barriers – Defining the Priorities for Export Development (online). Dostupné na: <http://www.intracen.org/wedf/ef2007/Global-Debate/Country-Papers/Latvia.pdf>.

International Trade Centre (2008): International Trade Statistics (online databáze). Dostupné na: <http://www.intracen.org/tradstat/>.

JIRGES, T. – PLCHOVÁ, B. (1996): Zahraniční obchod a národní ekonomika – teoretické přístupy a implikace pro českou ekonomiku. VŠE, 1996.

KAMINSKI, B. (1999): The EU Factor in Trade Policies of Central European Countries (online). Dostupné na: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=629170.

KANDOGAN, Y. (2003): The Reorientation of the Transition Countries' Exports: Changes in Quantity, Quality and Variety (online). Dostupné na:

<http://www.wdi.umich.edu/files/Publications/WorkingPapers/wp631.pdf>.

cit. dne 15.4.2008.

KAZLAUSKIENE, N. – MEYERS, W. H. (1995): Trade and Trade Policy Development in Lithuania (online). Dostupné na:

<http://www.card.iastate.edu/publications/DBS/PDFFiles/95br21.pdf>.

KUBIŠTA, V. a kol. (1999): Mezinárodní ekonomické vztahy. HZ Editio, 1999.

MAJCEN, B. – VERBIČ, M. – KNEŽEVIĆ, S. (2005): The Effects of Foreign Trade Liberalization and Financial Flows Between Slovenia and the EU after the Accession (online). Dostupné na:

<http://129.3.20.41/eps/it/papers/0501/0501011.pdf>.

MESÁROŠ, O. (2000): Vývoj a hlavní strukturální změny v zahraničním obchodě České republiky. VŠE, 2000.

MISKINIS, A. (2004): Impact of Lithuanian EU Integration on External Trade in Agricultural Products (online). Dostupné na:

<http://www.leidykla.vu.lt/inetleid/ekonom/65/straipsniai/str9.pdf>.

Office of the United State Representative (2002): Foreign Trade Barriers - Bulgaria (online). Dostupné na:

http://www.ustr.gov/assets/World_Regions/Europe_Middle_East/Other_Europe/asset_upload_file358_4199.pdf.

Office of the United State Representative (2002): Foreign Trade Barriers - Romania (online). Dostupné na:

http://www.ustr.gov/assets/Document_Library/Reports_Publications/2004/2004_National_Trade_Estimate/2004_NTE_Report/asset_upload_file504_4793.pdf.

OOPKAUP, A. (2003): Implications of Domestic Policy Reform and Trade Liberalization for Agricultural Sector: Estonian Case Study (online). Dostupné na:

<http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/123456789/20331/1/cp03oo01.pdf>.

UN Comtrade (2008): United Nations Commodity Trade Statistics Database (online databáze). Dostupné na: <http://comtrade.un.org/db/>.

UTKULU, U. – SEYMEN, D. (2004): Revealed Comparative Advantage and Competitiveness: Evidence for Turkey *vis-à-vis* the EU/15. Dostupné na: <http://www.etsg.org/ETSG2004/Papers/seymen.pdf>.

VILPIŠAUSKAS, R. (2006): Lithuanian's Membership in the European Union: Possible Effects on Lithuania's External Trade Policy (online). Dostupné na: <http://www.lfpr.lt/uploads/File/1998-1/Vilpisauskas.pdf>.

WARCZIARG, R. – WELCH, K.H. (2003): Trade Liberalization and Growth: New Evidence (online). Dostupné na: <http://www.stanford.edu/~wacziarg/downloads/integration.pdf>.

World Resources Institute (2008): EarthTrends (online databáze). Dostupné na: http://www.earthtrends.wri.org/searchable_db/index.php?theme=5.

WTO (2008): International Trade and Tariff Data – Statistics Databáze (online). Dostupné na: http://stat.wto.org/StatisticalProgram/WSDBViewDataPrintableVersion.aspx?Language=E&TOPIC=MT&SUBTOPIC=CO&PAGEINDEX=1&ROWSCNT=30&STARTYEAR=1990&ENDYEAR=1994&MSTR_QUERY_TYPE=PRINT.

WTO (2002): Trade Policy Review – Slovenia 2002 (online). Dostupné na: http://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/tp192_e.htm.

WTO (2003): Trade Policy Review – Bulgaria 2003 (online). Dostupné na: http://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/g121_e.doc.

ŽÍDEK, L. (2004): Světové hospodářství. MU, 2004.